

РОЗДІЛ V

Естетика та філософія мистецтва

УДК 130.2:75.03(477)

Наталія Дем'янова

Взаємовплив українського мистецтва дорядянського періоду й мистецтва сусідніх культур: автентичність та запозичення

Стаття дає стислий огляд процесів взаємовпливу образотворчого мистецтва України та сусідніх культур дорядянського періоду. Акцентовано увагу на взаємозалежності, безперервності цих процесів і проблемі визначення автентичних рис та запозичених елементів у вітчизняному малярстві.

Ключові слова: взаємовплив, українське мистецтво, автентичність, запозичення, дорядянське мистецтво.

Постановка наукової проблеми та її значення. Історію розвитку українського образотворчого мистецтва в середовищі спілкування із сусідніми культурами характеризує діалектична єдність таких антагоністичних художніх явищ, як сприйнятливості до новизни, з одного боку, та консервативні тенденції – з іншого. Досить цікавим є те, що існування цих двох абсолютно протилежних явищ неможливе одне без одного, оскільки домінування першого спричиняє нівеляцію національного мистецтва, у той час як перевага другого зупиняє його збагачення та розвиток. Проблемою є те, що майже неможливо провести чітких меж між автентичними та запозиченими рисами в мистецтві, оскільки в процесі культурної взаємодії між народами відбувався постійний обмін художніми традиціями, майстерністю та досвідом.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Якщо звернутися до історії вітчизняного мистецтва, то беззаперечним є те, що процеси взаємовпливу в художньому житті України та сусідніх народів фактично ніколи не переривалися. До того ж цей взаємовплив відбувався і в географічному, і в часовому культурних вимірах. Наприклад, відомо, що українські орнаменти містять значну кількість трипільських символів, традиційне поєднання червоного та чорного кольорів бере свій початок із трипільської культури, а тотемні знаки-символи з розписів кераміки присутні в гербах української шляхти [5]. Зоо- й антропоморфні зображення доби тотемізму та переосмислений скіфський звіриний стиль часто трапляються в східнослов'янському мистецтві [1, с. 125]. Антропоморфне зображення Великої богині, запозичене з трипільської символіки та мистецтва скіфської доби, трансформувалося пізніше в християнський образ Марії Оранти. Власне, для мистецтва Київської Русі характерне переплетення язичницьких та християнських традицій.

Жанр іконопису, розпочавши свій шлях від класичних пропорцій найдавніших ікон Синайського півострова та унікальних «фаумських портретів», еволюціонував до оригінальної системи письма на основі візантійських іконографічних канонів. Поширившись за межі Візантії, ікона, зберігаючи загальні закони іконописання, водночас набуває національних рис, специфічних для кожної країни. Зокрема, для місцевого іконопису тривалий час були характерні лаконічна композиція, площинність форм, виразність силуету та стриманий колорит. Давньоруське мистецтво не обмежується географічними кордонами. Культурні відносини Русі з Візантією, Болгарією, Грузією, Вірменією позитивно вплинули на формування руського християнського мистецтва й, навпаки, художні традиції Київської Русі поширювалися за межі країни. Наприклад, болгарські фрески (церква Софії в Охриді (перша пол. XI ст.) мають низку спільних рис із фресками храму св. Софії в Києві, мозаїками храму Успіння в Нікеї (поч. XI ст.) та собору у Фокіді [1, с. 253].

Провівши паралелі між мистецтвом Київської Русі та Болгарії чи Сербії, бачимо низку аналогій: руське, сербське, болгарське мистецтво зазнавало значного культурного впливу Візантії, з одного боку, та Західної Європи – з іншого. Досить важливим фактором формування національних шкіл була адаптація цих запозичених елементів до місцевих художніх традицій. Руські художники працювали в Сербії та Болгарії, а сербські майстри розписували храми на території Київської Русі, Болгарії, Румунії. Відбувається безперервний процес обміну художниками, школами, образотворчими традиціями, стилями, що й стало основною причиною інтегративних явищ у мистецтві. Пізніше з балканських центрів Україна запозичила окремі мотиви, розроблені в італійському живописі. Ці мотиви зазнавали значної стилістичної переробки відповідно до панівних місцевих архаїзуючих течій [2, с. 278]. На території Польщі в готичних храмах зберігалися великі площини стін, де важливе місце займав фресковий живопис, у розвиток якого великий внесок зробили українські, білоруські, російські та литовські майстри [4]. Україну характеризують різновекторні культурні зв'язки з Молдовою, Чехією, Словаччиною, Болгарією, Сербією, Польщею, Італією, Нідерландами, Білоруссю та Росією [1, с. 10].

Використання образів національного типу в східному та західному сакральному живописі сприяло розвитку портретного жанру. Український, білоруський та російський портрети до кінця XVII ст. були, з одного боку, підпорядкованими загальному стилю іконописання, а з іншого – орієнтованими на зразки так званого сарматського портрета, що проникав через Польщу в Україну, а через неї в Росію. Для цих портретів характерний деякий примітивізм, однак вони оригінальні тим, що сполучають у собі трактування обличчя в західній реалістичній манері та східне іконографічне площинне зображення фігури й антуражу. Щодо парсунного живопису, то П. О. Білецький писав: «Український, білоруський, російський, литовський і польський парсунний живопис виник у щільній творчій взаємодії, але в мистецтві багатьох країн у XVII–XIX ст. незалежно від України з'являлися портрети подібного стилю (Болгарія, Югославія, Румунія, Угорщина, Грузія, Вірменія, Іран і т. д.). Втім, ніде, як на Україні, «парсунний стиль» не набув такої розмаїтості, не піднісся до такої майстерної вишуканості» [3, с. 283]. На рубежі XVII–XVIII ст. Україна та Польща є посередниками в передачі західної школи живопису до російського мистецтва. На XVII–XVIII ст. припадає також розвиток унікального стилю українського або так званого козацького бароко, що став оригінальним синтезом загальноєвропейського стилю та місцевих традицій.

У XVIII–XIX ст. поглиблюється зв'язок із культурами Росії, Центральної та Західної Європи. Оскільки українські землі в цей час перебували у складі двох багатонаціональних імперій – Російської й Австро-Угорської, то цілком природно, що на розвитку українського мистецтва позначився сильний вплив художньої культури Петербурга, Москви, Варшави, Відня, Праги, Будапешта, Рима, Парижа. Обдарована молодь з України навчалася в мистецьких навчальних закладах цих міст. Особливо позначився на творчості художників вплив Петербурга, адже багато вітчизняних митців пройшли підготовку в Академії мистецтв. Простежується стилістична близькість багатьох українських творів до італійської школи живопису, австрійського академізму, французького ампіру, німецького й англійського романтизму, що пояснюється наявністю безпосередніх контактів із художньою культурою країн Заходу. В образотворчому мистецтві Західної України спостерігалися явища, аналогічні тим, що відбувалися в мистецтві польському, словацькому, чеському. Наталія Урсу, характеризуючи живописну діяльність іноземних митців на землях Кам'янецьчини у XVIII–XIX ст., наголошує на тому, що дуже важко визначити саме українську лінію, а також чітко окреслити запозичення з інших культур [6]. Потрібно наголосити, що такі ж тенденції спостерігалися і на інших теренах України.

На початку XX ст. для українського художнього життя характерним було зміцнення зв'язків зі світовим мистецтвом, зокрема із західноєвропейським, звідки з'явився свіжий подих модерністичних течій. Типовим для українського модерну початку XX ст. було звернення до традицій українського бароко XVII–XVIII ст. та до класицистичних традицій XIX-го. Також активно ведеться пошук власного національного стилю, що одночасно здійснюється також у Росії та Польщі.

Незважаючи на тривале перебування України під владою інших держав та намагання звести її мистецтво до статусу другорядного, тут усе ж простежується стійка тенденція і до збереження націо-

нальної спадщини, і прагнення до вдосконалення та збагачення образотворчої мови через міжкультурне спілкування.

Крім професійних живописців, упродовж усього згаданого періоду у сфері образотворчого мистецтва працювали також художники-самоучки. Їхні наївні, дещо архаїчні твори, водночас, були живими та підкреслено емоційними. Вони скупими засобами, за допомогою неповторної манери письма, архетипічного мислення та гострої спостережливості, уміли передати найбільш характерні риси людини, тварини, життєвого простору й т. д. Водночас можна простежити запозичення народними художниками певних елементів професійного мистецтва й, навпаки, використання наївної манери виконання професійними живописцями, що сприймається як недосконалість володіння художніми прийомами та засобами або як навмисна стилізація. Хоча під час глибшого дослідження творчості певного майстра, цю дилему можна розв'язати. Власне, народне мистецтво і є основним носієм автентичності, де сталі елементи передаються від покоління до покоління, трансформуючись у різних варіаціях, не втрачаючи, однак, своєї внутрішньої суті.

Висновок. Мистецтво України розвивалося між двома полюсами впливу – східним та західним, а також щедро використовувало надбання минулих епох. Зважаючи на постійну культурну взаємодію України та сусідніх держав, а також вплив більш віддалених територій на вітчизняне мистецтво, дуже важко визначити автентичні художні риси та запозичення, оскільки вони впродовж усього періоду розвитку мистецтва переплелися надзвичайно щільно. Синтез професійних, народних, національних та запозичених рис – характерна ознака українського живопису. Активно вбираючи в себе різноманітні прояви світової культури, українське мистецтво загалом зуміло втримати рівновагу між відвертим цитуванням запозичених художніх новацій та консервативними етнічними традиціями й на цьому ґрунті створило унікальні зразки національного мистецтва.

Джерела та література

1. Історія українського мистецтва : в 6 т. Т. 1 : Мистецтво найдавніших часів та епохи Київської Русі / за ред. Ю. С. Асєєва, В. Й. Довженюк, В. С. Коломієць. – К. : [б. в.], 1966. – 456 с.
2. Історія українського мистецтва : в 6 т. Т. 2 : Мистецтво XIV – першої половини XVII століття) / ред. : Ю. П. Нельговський, Л. П. Калениченко, М. І. Марченко. – К. : [б. в.], 1967. – 472 с.
3. Історія українського мистецтва : в 6 т. Т. 4, кн. 1 : Мистецтво кінця XVIII – першої половини XIX ст.) / ред. : Я. П. Затенацький, Г. О. Лебедев, Ф. П. Шевченко. – К. : [б. в.], 1969. – 364 с.
4. Всеобщая история искусств. – Т. 2, кн. 1 [Электронный ресурс] / под общ. ред. Б. В. Веймарна, Ю. Д. Колпинского. – М. : Искусство, 1960. – Режим доступа : <http://artyx.ru/books/item/f00/s00/z0000001/index.shtml>
5. Губерначук С. Трипільські знаки-символи у гербах української шляхти [Електронний ресурс] / С. Губерначук // Філолог. – Режим доступу : <http://www.brusilov.org.ua/Articles/Culture/0036.htm>
6. Урсу Н. О. Живописна діяльність іноземних митців на землях Кам'янецьчини у XVIII–XIX століттях [Електронний ресурс] / Н. О. Урсу. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/kis/2010_2/29.pdf

Демьянова Наталья. **Взаимовлияние украинского искусства досоветского периода и искусства соседних культур: аутентичность и заимствования.** В статье дается краткий обзор процессов взаимовлияния изобразительного искусства Украины и соседних культур досоветского периода. Акцентируется внимание на взаимозависимости, непрерывности этих процессов и проблеме определения аутентичных черт и заимствованных элементов в отечественной живописи.

Ключевые слова: взаимовлияние, украинское искусство, аутентичность, заимствования, досоветское искусство.

Demyanova Nataliya. **The Interference of Ukrainian Art in pre-Soviet Period and the art of Neighboring Cultures: Authenticity and Borrowing.** This article gives a brief overview of the processes of mutual influence of art in Ukraine and neighboring cultures in pre-Soviet period. The attention is paid to the interdependence, continuity of these processes and the problem of determining authentic features and borrowed elements in the Ukrainian painting.

Key words: interaction, Ukrainian art, authenticity, drawing, pre-Soviet art.

Стаття надійшла до редколегії
11.04.2013 р.